

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XIII - XIV

RECUEIL DES TRAVAUX A L'HOMMAGE
DU PROFESSEUR RADOVAN SAMARDŽIĆ,
MEMBRE CORRESPONDANT DE L'ACADEMIE SERBE
DES SCIENCES ET DES ARTS, A L'OCCASION
DE SON SOIXANTIEME ANNIVERSAIRE

BELGRADE 1982—1983.

Душан ЛУКАЧ

Балканолошки институт САНУ
Београд

МЕСТО КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ У ПЛАНОВИМА И ЕКСПАНЗИОНИСТИЧКИМ ПОДУХВАТИМА ТРЕЋЕГ РАЈХА ПРЕМА ЈУГОИСТОКУ ЕВРОПЕ ДО 1941.

Још у априлу 1934, у једном значајном нацистичком програмском акту, Меморандуму Министра за пропаганду Рајха, истакнута је мисао да кључ за остваривање утицаја Немачке на ширем подручју југоисточне Европе лежи у Београду.¹ Тиме је недвосмислено наглашена улога и значај Југославије у решавању свих питања земаља и народа југоисточне Европе. Касније ћемо покушати да анализирамо разлоге оваквог третмана Југославије у оквиру немачке балканске политике.

У једној од опширнијих документованих расправа о политичком значају и привредним, политичким и војним могућностима земаља југоисточне Европе, посебно њиховом значају за Трећи Рајх, у Анализи политичке ситуације у југоисточној Европи, партијског врха НСДАП, од 27. октобра 1934. године, Југославији је међу земљама овога региона дато посебно и истакнуто место.² И сами аутори откривају мотиве посебног третмана Југославије, па се наводе:

— Централни положај Југославије у средишту европског југоистока, њен стратегијски значај као споне између централне Европе и Блиског истока, затим, њене значајне саобраћајнице које

¹ Bundesarchiv Koblenz (даље скраћено: BA) Abt II Jugoslawien, Politik 2 D. Bd. 1. Меморандум министра за пропаганду Рајха, VII/7023, 3. IV 1934.

² BA NS 2/3 Bd. 54. Меморандум Спољнополитичког уреда НСДАП о политици у југоисточној Европи, 3. Опширније о томе: Ж. Аврамовски, *Балканске земље и велике силе 1935—1937*, Београд 1968, 111—114; D. Biber, *Die jugoslawisch-deutschen Beziehungen von 1933. bis 1941*, Deutschland-Jugoslawien, Sonderdruck and dem internationalen Jahrbuch für Geschichtsunterricht, Band 9, 1963—64, Braunschweig 1961, 30—40.

пролазе поред Дунава и притока у Дунав, посебно Моравско-вардарске долине;

— посебно се истиче значај Југославије као евентуалног запречног бедура против претераних аспирација италијанских фашиста према Балкану и Подунављу;

— и у економском смислу Југославији је као земљи богатој пољопривредним производима и рудним богатствима дато истакнуто место међу земљама овога региона;

— уочен је и подвучен политички значај Краљевине Југославије као једине земље југоисточног региона која је била чланица оба балканска савеза: Мале антанте и Балканског споразума.

Присуство набројаних и низа других мање важних чинилаца било је веома значајно у утемељивању и развоју веза и односа Трећег Рајха и Краљевине Југославије, али се мора приметити да је већи број тих чинилаца постојао и у односима између Немачке и других земаља југоисточне Европе. На пример, стратегијски значај мореуза, Босфора и Дарданела, привредни и сировински значај Румуније итд.

Изгледа да је најзначајнији и најприсутнији у комплексу односа Немачке и земаља југоисточне Европе био геополитички и стратегијски положај Југославије, посебно њен значај као бране Мусолинијевим аспирацијама на шире просторе преко Јадранског мора, који су, по свим прорачунима, и поред тога што су формално и вербално признавани као подручје италијанских интересовања и претензија, морали остати немачки. Истовремено, Краљевина Југославија је као једина чланица и Мале антанте и Балканског споразума могла изванредно послужити као пион у слабљењу и разбијању тих ћелија колективне безбедности на наведеном подручју, односно у слабљењу и истискивању утицаја традиционалних сила, нарочито утицаја Француске.

Да су ови чиниоци били пресудни у односима Немачке и Југославије потврђује чињеница што је немачка дипломатија све време користила Краљевину Југославију као тег у одмеравању и регулисању својих односа са Италијом и истовремено као бат у уздрмавању и касније слабљењу и уништавању система колективне безбедности на подручју југоисточне Европе. И у време економског продирања на југоисток до 1936, италијанско-југословенски односи су имали велики значај за испуњавање нацистичких дугорочних планова. Немцима није одговарало ни претерано заоштравање односа, нити приближавање Италије и Краљевине Југославије. Отворено конфронтирање могло је довести до рата у који би се, евентуално, уплели и савезници Југославије или бар нека чланица Мале антанте или Балканског споразума, а Немачка је чврсто планирала да цело то подручје освоји мирном експанзијом. Јаче приближавање Краљевине Југославије и Италије могло је значити зачетак неког блока који би, уз друге намере, имао и функцију да заустави ширење немачког утицаја према југоистоку.

У раздобљу до 1936. уз настојање да односи између Италије и Југославије остану у оквирима који нису у колизији с глобалним плановима Рајха у спољној политици, главна пажња је посвећивана оживљавању и ширењу економских веза са земљама југоисточне Европе, међу њима и с Југославијом. Остваривање доминације у економским односима претходило је општој експанзији Рајха у правцу југоистока. Југославија је у то време спадала у ред европских земаља са најбржим порастом трговинске размене с Немачком. На пример, Југославија је 1933. године увезла из Немачке робу у вредности од 20,2 милиона РМ, што је износило 13,4 одсто југословенског увоза, док је 1936. увоз износио 60,3 милиона РМ, односно чак 26,8 одсто укупног југословенског увоза. Исто тако, Југославија је 1933. извезла у Немачку робу у вредности од 25,1 милион РМ или 13,9 одсто укупног југословенског извоза, док је њен извоз у Немачку 1936. износио 58,8 милиона РМ или 23,7 одсто укупног југословенског извоза.³ На тај начин се Немачка налазила на првом месту у спољнотрговинској размени Југославије са иностранством. Упоредо са економском пенетрацијом, прошириване су везе и утицаји и у другим областима могуће међудржавне сарадње, у култури, унутрашњој политици, у раду с немачком националном мањином, па и у области војне сарадње. Све је то омогућило Немачкој да се већ у току 1936. интензивније позабави конкретним токовима југословенске спољне политике. Користећи се оствареним утицајима и позицијама, немачка дипломатија је почела индиректно да утиче на југословенску спољну политику каналишући је у смеру својих жеља и планова. Ослонац у тим настојањима представљале су у Југославији пронемачки и тоталитаристички одређене снаге, међу којима је било утицајних појединаца из самих врхова власти, какав је био председник владе Милан Стојадиновић. Тежиште рада било је усмерено ка придобијању врха у земљи за сарадњу с владама ревизионистичких земаља: Бугарске, Мађарске и Италије, чиме је аутоматски слабљен систем колективне безбедности на југоистоку Европе.⁴

Низ унутрашњих и спољнополитичких чинилаца ишао је у прилог овој делатности немачких нациста и пронемачки одређених снага у Краљевини Југославији. Део конзервативних слојева, у страху од све присутнијег радничког и демократског покрета у земљи, са све већим симпатијама се односио према тоталитарним системима, који су, користећи се најгрубљим насиљем, десетковали комунистички покрет у својим земљама. Исто тако, слабење трговинских веза са западним силама после светске економске кризе, уз јачање трговинске размене с Немачком, до-

³ Подаци су обрађени на темељу низа извора и биће објављени у ауторовој књизи: *Трећи Рајх и земље југоисточне Европе*, књ. 2, поглавље 5.

⁴ Исто.

приносило је повећању броја симпатизера нацистичког поретка у круговима југословенске буржоазије.

Настојања француске дипломатије у току 1935. да придобијањем Италије онемогући евентуалну приснију сарадњу Италије и Немачке изазвала су револт код дела владајућег врха у Југославији и утицала да се у њиховим редовима убрза процес хлађења према традиционалној савезници Француској. Ти спољнополитички потези деловали су на опредељење владајућих врхова с председником владе Миланом Стојадиновићем на челу, који је у страху пред немачким колосом био све спремнији да најприсније сарађује с тоталитарним системима.⁵

Немачка дипломатија је користила повољне прилике да посредством Београда индиректно спроводи сопствени програм на Балкану, а од средине 1936. развила је живу активност ради отклањања постојећих неспоразума између Краљевине Југославије и њених реваншистички одређених суседа, Бугарске, Мађарске и Италије, и стварања услова за јачање веза и сарадње између Југославије и ових земаља. Геринг је за време посете Софији још у мају 1935. препоручивао да се успостави тешња сарадња између Бугарске и Југославије.⁶ Тижило се зближавању Бугарске и Југославије, што би аутоматски условило погоршавање односа између Југославије и њених савезница Румуније, Грчке и Турске, односно што би ослабило сарадњу земаља Балканског споразума. Савети те врсте упућивани су касније из Берлина и Софије и Београду. Као резултат настојања дела владајућих снага у Београду и Софији којима није одговарао постојећи систем колективне безбедности и подстицаја из Берлина, дошло је 24. јануара 1937. до пакта између влада Бугарске и Југославије о вечном пријатељству.⁷

Пакт су, верујући да он омогућава повољније услове за решавање горућих проблема између Југославије и Бугарске, поздравили многи родољуби у овим двома земљама, али је он, због своје празнине и немогућности да се оствари, остао само неуспео покушај.

За ревизионистичке и реваншистичке земље које су ишле ка рату желећи насилно да изврше прекрајање Европе, он је био први успешан корак у слабљењу и постепеном уништавању хелија колективне безбедности на Балкану, које су у условима фашистичке опасности добиле прогресивну и демократску функцију. После овога успеха, Берлин је, као главни разбијач постојеће Европе, па и постојећих односа на европском југоистоку, тежиште

⁵ ВА, цитирани Меморандум Министра за пропаганду Рајха.

⁶ Ж. Аврамовски, *нав. дело*, 352—353.

⁷ Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Bonn (даље скраћено: ПА), Pol. IV, 6 Jugoslawien, Bd. 1. Циркуларно писмо Nr. 437, 31. I 1937. Такође, Дипломатски архив Секретаријата за иностране послове СФРЈ (даље скраћено: ДАСИП), ЛП 1937, I/10 Nr. 263, 19. II 1937.

рада своје дипломатије усмерио према Будимпешти и Риму с намером да се поправе односи ових земаља с Југославијом и још више уздрмају њене везе и сарадња са чланицама Мале антанте и Балканског споразума. Стицајем околности, спољнополитички проблеми Југославије постали су једна од најприсутнијих тема у Берлину. За време посете италијанског министра иностраних послова Берлину, 11. октобра 1936, много пажње је посвећено Југославији. Ђану је препоручивано да се превазиђу постојећи проблеми с Југославијом и да се с њом успоставе приснији односи. Хитлер је препоручивао да се реше ситнији проблеми између Италије и Југославије како би се решио заједнички крупан задатак — изолација Чехословачке, која је својом сарадњом са СССР-ом постала „расадник“ комунистичке опасности у Европи.⁸

С обзиром на то да су Немци већ били војнички супериорнији и да су Италијани већ били одлучили да вежу своју судбину за нацисте, препоруке из Берлина су прихваћене. Већ крајем 1936. почели су тајни преговори представника владе Југославије и Италије.

Председник владе Југославије Милан Стојадиновић, који је гајио симпатије према нацистима због њихове унутрашње и спољне политике, прихватао је и спроводио препоруке и савете из Берлина. О тајним преговорима у Руми он је обавестио Берлин, који је и преко Рима већ био извештен о томе, док с тиме није упознао своје савезнике Француску и чланице Балканског споразума и Мале антанте, које су проблеми европског југоистока животно интересовали.⁹

Ангажовањем Немачке нађена су компромисна и формална решења за крупна питања у односима између Италије и Југославије: мањинско питање, проблем усташке емиграције, супротности на тлу Албаније и др., па је 25. марта 1937. потписан уговор између Италије и Југославије, који је својим ограниченим могућностима и резултатима пре свега доприносио испуњавању планова немачке балканске и јужноевропске политике.¹⁰

Овим крњим, компромисним уговором немачка дипломатија је остварила једним метком два пуна поготка: за дужи период одложена је могућност неконтролисаног заоштравања односа и евентуалног ратног сукоба између Италије и Југославије, који ни у ком случају не би ишао у прилог немачкој балканској политици. Истовремено, недореченом и бледом садржином тога уговора онемогућено је чврсто везивање Италије за друге земље, које би

⁸ Тајни архив грофа Циана, Загреб 1952, 70—76. Опширније о томе: В. Кризман, *Павелић и усташе*, Загреб 1978, 267; *Idem Италија и политички краљ Александар и кнеза Павла* (1918—1941), *Casopis za suvremenu povjest I* Загреб 1975, 64—65.

⁹ ДАСИП ЛП 1937, I/2, Нр. 349, 21. II 1937. Шире о томе: В. Винавер, *Југославија и Мађарска 1933—1941*, Београд 1976, 207.

¹⁰ ДАСИП ЛП 1937 I/2, Нр. 480, 26. III 1937 и АП (Анкврско посланство) Ф-26 1937, Нр. 714-III, 29. III 1937.

у целини или делимично могло бити усмерено ка спречавању немачког продора према југоистоку.

У време припремања билатералних споразума између Југославије и Бугарске и Југославије и Италије, немачка дипломатија је почела да ради на отклањању нерешених питања између Југославије и Мађарске и на припремању њихове присније сарадње. Међутим, био је то нешто компликованији чвор, који се због јако изражених супротности између Мађарске и Румуније много теже могао размрсити. Бојазан да би се прејаким притисцима на владе у Београду и Будимпешти могло изазвати јачање прозападно опредељених снага у Букурешту успоравала је ангажовање немачке дипломатије у том правцу. Тежило се истовремено одстрањењу Југославије и Румуније из система колективне безбедности, али је, због јако израженог мањинског проблема у односима Румуније и Мађарске, посао око зближавања Букурешта и Будимпеште текао споро и тешко.

Те тешкоће на путу измирења Мађара и Румуна утицале су и на споро приближавање Мађара и Југословена, те је споразум о вечном пријатељству између Мађарске и Југославије, крњ и празан као и онај с Бугарском, склопљен тек 1940. године.¹¹

Ипак, билатерални уговори остварени 1937. посредством владе Краљевине Југославије и, посебно, ангажовањем њеног председника Милана Стојадиновића, усмерени против постојећег система колективне безбедности под патронатом Француске, били су велики успеси немачке дипломатије. Један од најкрупнијих и непосредних резултата јесте почетак изоловања будућих жртава нацистичке Немачке — Аустрије и Чехословачке. У одвајању ових двеју земаља од осталог света значајну улогу је одиграла влада Краљевине Југославије.

Средином 1936, а и раније, Стојадиновићева политика је водила слабљењу односа Југославије и Аустрије и почињала да омета јачање веза и сарадње са Чехословачком. То слабљење сарадње са Аустријом није деловало на смиривање противуречности у односима Југославије и Италије, јер је и Мусолини већ био дигао руке од Аустрије препустивши је Хитлеру. Такво држање владе Краљевине Југославије према све угроженејем суседу, односно Аустрији било је веома важно за Немачку у спровођењу њене експанзионистичке политике према југоистоку. Слабљење сарадње Краљевине Југославије са Аустријом утицало је и на став суседних земаља према судбини Аустрије, међу њима чак и Мађарске, која је била директно заинтересирана за овај проблем, и посебно Чехословачке, једине земље на том подручју која се отворено супротстављала појединим експанзионистичким потезима Рајха према суседима.

¹¹ В. Винавер, *Југославија и Мађарска 1933—1941*, Београд 1976, 387—393.

Значај и улогу владе Краљевине Југославије у сплету питања везаних за немачко-аустријске односе уочили су у Берлину у време припремања „аншлуса“ — у току 1937. немачка дипломатија је својим везама са Југославијом поклањала највећу пажњу. Посета Стојадиновића Берлину средином јануара 1938. имала је задатак да припреми жртвовање аустријске републике. Пошто је Мусолини већ био пристао на „аншлус“, Стојадиновићево јавно изјашњавање за жртвовање Аустрије представљало је снажан ударац за све оне снаге које су биле спремне да се ставе у заштиту интегритета ове земље. Стојадиновић је прихватио немачке планове везане за Аустрију и на пријему код Хитлера, 17. јануара дао изјаву да је аустријско питање унутрашње немачко питање, што је значило да судбину Аустрије треба препустити Хитлеру. У знак захвалности Хитлер је за велику услугу изјавио пред Стојадиновићем да ће сваки гест непријатељства према Југославији сматрати гестом непријатељства према Рајху и у вези с тим дао обећање које до тада није дао ниједном страном државнику, наиме, да ће се у случају угрожености Југославије ставити у њену одбрану.¹²

У време похода Хитлерових дивизија према Бечу, Стојадиновић је, уз Мусолинија, био једини страни државник с којим је Берлин одржавао редовне консултације.¹³

Одлазак Милана Стојадиновића са кормила владе Краљевине Југославије почетком 1939. није ни за тренутак пореметио убрзан процес приближавања Немачке и Југославије. Гарнитура се променила, али су остала иста страховања и калкулације везане за очување личних позиција, власти и режима. Поновно слабљење веза и сарадње са суседном Италијом и могућност да земља са те стране буде нападнута један је од важних разлога што се влада Цветковић-Мачек оријентисала према Немачкој. У настојањима да се одрже што бољи односи са Хитлером, нова влада је најактивније учествовала у једној од најкрупнијих издаја водећих врхова југословенске буржоазије, у жртвовању свога најближег највернијег савезника, Чехословачке. У време притисака и директних акција нациста против Чехословачке, од септембра 1938. до марта 1939. југословенски владајући врх, предвођен најпре Стојадиновићем а затим Цветковићем, није учинио нити иједан потез да олакша положај чехословачке републике.

Такво држање нове владе у Београду омогућило је да се одржи започети темпо приближавања Југославије Немачкој, али је истовремено на другој страни изазвало суревњивост Италије.

¹² Архив Социјалистичке Федеративне Републике Југославије у Београду (даље скраћено: АСФРЈ), АИ МС, 1037/24, Записник са пријема Стојадиновића код Хитлера 17. I 1938, затим извештај од 20. и 26. I 1938. Такође: Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918—1945 (даље скраћено: ADAP), D-5, Nr. 158, 182—183, 159, 183—184.

¹³ ADAP D-5, Nr. 184, 217—218 и 185, 219.

Успеси Немачке у Аустрији и Чехословачкој условили су јачање експанзионистичких тежњи у Италији. Мусолини, коме се чинило да је Краљевина Југославија лак плен због унутрашњих проблема, поново је почео да размисља о покретању војске преко Јадрана. Запоседањем Албаније априла 1939, створени су повољни услови за напад на Југославију или Грчку. Заведен обећањима и лажима усташких емитраната, због слабости југословенске државе и одбране, предност је дао нападу на Југославију. Међутим, Немцима је Југославија и те како била потребна, као и улога њене владе у борби за остваривање доминације Трећег Рајха мирним путем на целом том подручју. Нацисти из Берлина, иако су и даље изјављивали да су Балкан и Југославија у домену италијанских интересовања, гасили су могућности ширења нежељеног рата у том делу Европе и одвраћали Мусолинија од напада на Југославију.

Брзи успеси Хитлерових армија у Пољској унели су још већу пометњу и колебаљивост у југословенски владајући врх, што је неминовно јачало његову спремност да се веже, макар и привремено, за Трећи Рајх. Чак је и убеђени англофил кнез Павле, нарочито после спознаје да савезници Велика Британија и Француска не могу да се јаче ангажују у формирању и материјалном помагању евентуалног балканског фронта, све више веровао да је најсигурнији излаз из тренутне ситуације ослонац на Трећи Рајх, уз настојања да се, што је могуће више, очува сопствена самосталност. У настојањима да се не замери Хитлеру, југословенска влада и кнез Павле су одбијали позиве Британаца да се укључе у активни фронт отпора немачком надирању ка југоистоку. Прихваћена је политика лавирања између зараћених блокова, у оквиру које су изграђивани све бољи односи с Немачком, уз истовремена настојања да се што је више могуће очувају традиционалне везе с Великом Британијом и другим земљама антиосовинског блока. Међутим, објективне потешкоће све више су спутавале могућност спровођења политике лавирања и балансирања. Појачане Мусолинијеве тежње средином 1940. да нападне Југославију индиректно су утицале на јачање немачких позиција у земљи.¹⁴ Немци су стицали привилегије нарочито у привредним везама и трговинској размени. Такав развој догађаја допринио је томе да су и они слојеви југословенског врха који су се колебали, постајали све више пиони у спровођењу немачке политике на европском југоистоку. Кнез Павле је у разговору с немачким амбасадором Хереном, 13. априла 1940, изразио своје дивљење снази и ефикасности немачког оружја и поверио му како му је жао што се рат води између њему две блиске и перспективне земље

¹⁴ I documenti diplomatici italiani (даље скраћено: DDI), IX-3, Nr. 194, 162—166, Општа ризије: Krizman, *Pavelić i ustaše*, 325—329, и Lj. Boban, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928—1941*, II dio Zagreb 1974, 315—319.

— Немачке и Британије, које би могле наћи могућности да реше међусобне неспоразуме, после чега би се заједно могле ангажовати у решавању судбине Европе.¹⁶

После пораза Француских армија у лето 1940. и усмеравања таласа немачке експанзије према југоистоку у јесен 1940, водећи врх у Југославији захватила је још већа паника. Покушај Британаца да на Балкану поведу и економски рат против привредне експанзије Немачке није наишао на жељени одзив југословенске владе. Сам кнез Павле је специјалном Хитлеровом изасланику за економска питања, Клодиусу, изјавио маја 1940. да лично неће дозволити да ниво трговинских веза с Немачком буде и најмање поремећен.¹⁶

Немци су добро знали да је кнез Павле с већином у влади ближи Британцима, да води политику лавирања и да чини уступке Немцима само зато што га на то нагоне тешке унутрашње и вањске прилике. И поред тога што су знали да је већина народа у Југославији антинацистички опредељена, веровали су да ће, користећи се својим успесима у суседним земљама и услугом колебљивог владајућег врха, успети да остваре своју доминацију и на подручју Југославије.

Ипак, за сваки случај, до крајње могућих граница је појачан рад нациста у редовима бројне немачке националне мањине у Југославији, као истурене претходнице нацистичке експанзије, а и у свим другим структурама и групама које су биле за везивање за Немачку.¹⁷

Читава сплет значајних чинилаца и даље је захтевао посебан третман Краљевине Југославије у плановима и конкретним експанзионистичким подухватима Трећег Рајха на југоистоку Европе крајем 1940. и почетак 1941.

О томе су били обавештени и владајући кругови у Београду, па су вешто користили своју шансу и указану прилику, настојећи да што је више могуће одгоде своје директно повезивање са силама Осовине. У неким приликама, демократски опредељени појединци или групе у владајућем врху успевали су да однесу превагу и да покажу храброст у супротстављању захтевима из Берлина. Тако је захтев Берлина да се дозволи транспорт кроз Југославију око 1.000 немачких моторних возила, која је требало упутити као помоћ италијанским трупама у Албанији против Грчке, био без двоумљења и одлагања одбијен.¹⁸

¹⁶ ADAP D-9, Nr. 100, 120—121.

¹⁷ Aprilski rat, зборник докумената, Београд 1969, Нр. 206, 625. Такође: ПА Büro St. S. Jugoslawien Bd. 1, Nr. 160, 3. V 1940, као и ADAP D-9, Nr. 191, 220—222, 237, 269, 258, 291 и 278, 313—314.

¹⁸ Опширније: D. Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933—1941*, Ljubljana 1966.

¹⁹ ADAP D 11/2, Nr. 405, 678. Шире о томе: J. B. Hoptner, *Jugoslavia in Crisis 1934—1941*, New York 1982, 268—269.

Али проблеми које је изазвао пораз италијанских трупа у рату с Грчком и потреба да се рашчисти стање на југоистоку пре но што се почне остваривати план „Барбароса” против СССР-а нагнали су и Берлин да разјасни сва нерешена питања у односима с Београдом. Од краја новембра и у децембру 1940. појачани су притисци да се влада Југославије одрекне политике лавирања и да потпуно пређе у службу сила Осовине. Ослањајући се у првом реду на јако изражено антиосовинско расположење у народу, југословенска влада је успела да одложи своје опредељивање. У таквим условима Хитлер је према Југославији применио тактички потез — слабљење антинацистичког покрета у Југославији захваљујући успесима и резултатима експанзије у суседним земљама. У писму Мусолинију, 31. децембра 1940, Хитлер је предлагао да се не врше посебни притисци на владу у Београду да приступи Тројном пакту, већ да се то одложи за неко време, када силе Осовине остваре значајније успехе у земљама југоисточне Европе које још нису у служби сила новог поретка.¹⁹ Хитлер је, највероватније, имао у виду опкољавање Југославије, које је требало остварити уласком немачких трупа у Бугарску.

У повољнијим условима за Немачку, фебруара месеца, почели су поново притисци на владу у Београду. Уласком немачких трупа у Бугарску завршен је процес деморализације већег дела владајућег врха у Југославији. Приступило се припремању текста уговора о приступању Краљевине Југославије Тројном пакту. Ипак, и у тим објективно најтежим тренуцима за југословенску страну, дошао је до изражаја фактор попуштања и компромисних решења Трећег Рајха. Текст уговора о приступању Краљевине Југославије Тројном пакту, супротно обавезама свих оних земаља које су већ биле прихватиле тај чин, био је јако ублажен. У току дугог припремања текста уговора, Југославија је успела да добије уступке о каквима друге земље нису могле ни маштати: поштовање суверенитета и територијалног интегритета Југославије; од Југословена се неће тражити војна помоћ нити право прелаока трупа Осовине преко југословенске територије, итд. И поред оштрог противљења, југословенска страна је добила право да те уступке објави у јавним гласилима, што је имало за циљ да пред антиосовинским силама оправда владу Краљевине Југославије, односно да се обелодани како је њен потез само формалан корак којим се жели постићи да се земља сачува од напада сила Осовине и уништавања.²⁰ И поред тога што су ова ова обећања немачких нациста била лажна и што би их Хитлер првом приликом погазио, она нам откривају једну значајну чињеницу — посебан третман Краљевине Југославије у балканској политици и експанзионистичким потезима Трећег Рајха према европском југоистоку.

¹⁹ B. Krizman, *Tajna pisma Hitler-Musolini*, Zagreb 1953, 41.

²⁰ ADAP D 12/1, Nr. 124, 180, 130, 190—191, 131, 191—192.

Међутим, ни тај компромисни уговор, који су прихватиле влада и водећа југословенска буржоазија, није прихватио народ, који је својим отвореним револутом доказао до које је мере немачки нацизам био омражен у Југославији.

Ни после овога чина, нацистички врх није био лишен респекта према Југославији и њеним народима. Припремајући после догађаја од 27. марта добро припремљену армију за напад на Југославију, Хитлер није заборавио да укаже на јунаштво, издржљивост и могућности југословенских војника, препоручујући мере и тактику да се отпор на који ће се наћи што успешније сломи.²¹ Ови квалитети југословенских војника нису се из објективних разлога могли испољити у априлском рату 1941, али су се вишеструко манифестовали касније, у току народноослободилачког рата.

Са поуздањем можемо тврдити да су на посебан третман Краљевине Југославије у плановима и подухватима Трећег Рајха на југоистоку Европе највише утицали стратегијски и геополитички положај Југославије и могућност њеног деловања на суседне земље, с којима је сарађивала као чланица Мале антанте и Балканског споразума. У самој Југославији постојали су одраније погодни услови да је Немачка изабере за пиона у својој игри око југоисточне Европе. Пресудан је био стално присутан страх руководећег врха од опасности изнутра и споља. Извана су претње долазиле од Мусолинијевих фашиста, који су територију Југославије сматрали важним делом будуће нове римске империје. Изнутра је влади претио све организованији раднички покрет и традиционално активан и присутан национално-ослободилачки покрет, који није прихватао ни домаћи ни страни тоталитаризам. Повлачење Француске са Балкана и њено пактирање са СССР-ом, односно са комунистима, од којих је водећи врх у Југославији највише страховао, повећавали су пометњу у конзервативно опредељеним слојевима југословенске буржоазије.

У таквим приликама постојале су објективне могућности да управо југословенски владајући врх преузме функцију пиона у служби нацистичке експанзије према југоистоку. Истовремено, у Немачкој су добро знали да је народ антинацистички расположен и да су крајње слабе позиције владе Краљевине Југославије у сопственом народу. Рат против таквог једног народа, посебно у условима кад је требало цело подручје југоистока освојити мирним путем, био би веома штетан за немачке нацисте. Био је и то један од важнијих разлога што је нацистички врх у Немачкој према влади у Београду имао посебан однос и што јој је све до априлског рата 1941. чинио знатне уступке. План немачких нациста био је придобијање југословенске владе да служи циљевима и интереси-

²¹ Зборник докумената и података НОР, том II, књ. 2, нем. док., Нр. 5, 494—495 и 498.

ма Рајха, док би обрачун с антинацистички опредељеним становништвом у земљи уследио касније. Међутим, даљи развој догађаја је показао да је и народ у Југославији казао последњу реч и својом доследном борбом извојевао право да сам одлучује о својој судбини.